

משרד החינוך והתרבות
המינהל הפדגוגי
האגף לתכניות לימודים

מעגל השנה היהודית

הלכות, מנהגים ומקורות

לבית הספר הממ"ד

ערך
יהודה איזנברג

הוצאת מעלות
תשנ"ו

מעגל השנה היהודית

לתלמידים בחטיבת הביניים ובחטיבה העליונה
וחומר עזר למורים בבית הספר היסודי

העורך: ד"ר יהודה איזנברג

ייעוץ: הרב מעלה גלינסקי

ועדת היגוי: הרב שמעון לוי, הרב מעלה גלינסקי, ד"ר יהודה איזנברג, רחמים
מלמד

עריכה לשונית: רחל רוקח

רוב סיכומי ההלכות נלקחו מתוך "ספר התודעה", ברשות הוצאת יד אליהו כי
טוב. הזכויות לקטעים אלה שמורות להוצאה.

תודתנו נתונה להוצאה על שהעמידה לרשותנו את הנוסח המתוקן של הספר ואת מראי
המקומות להלכות עוד טרם פרסומם ברבים.

בספר משובצים סיכומי הלכות שנכתבו בידי הרב ש' מן-ההר, וסיכומי נושאים
ועיבוד מקורות שנעשו בידי יהודה איזנברג.

(c) כל הזכויות שמורות

חודש סיוון

דיני החודש - ספר התודעה

סיוון

סיוון הוא השם הבבלי של החודש, ובמקרא - החודש השלישי, שהוא שלישי לניסן, ראש החודשים.

'בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ביום הזה באו מדבר סיני (שמות יט), ואמרו ז"ל: "ביום הזה" - בראש חודש. שבאחד לחודש סיוון חנו במדבר סיני, מוכנים לקבלת התורה.

חג השבועות

שמותיו של חג השבועות

ארבעה שמות לחג זה:

חג הקציר - ככתוב (שמות כג): 'וחג הקציר ביכורי מעשיך אשר תזרע בשדה'.
חג שבועות - ככתוב (שם, לד): 'וחג שבועות תעשה לך ביכורי קציר חיטים'; ונאמר (דברים טז): 'ועשית חג שבועות לה' אלקיך'.
יום הביכורים - ככתוב (במדבר כח): 'וביום הביכורים בהקריבכם מנחה חדשה'.
עצרת - שם זה אינו במקרא, אך חז"ל קראוהו כך בכל מקום.

חג הקציר - על שם קציר החיטים שבאותה תקופה, והחיטים הם המאוחרים בתבואות השנה, ובהם כלתה עונת קציר השנה; ועושים חג במנחה חדשה שמביאים לבית ה'.

חג שבועות - על שם שבעה שבועות שסופרים לפניו, וביום החמישים חג לה' ולתורה אשר נתן.

יום הביכורים - על שם המנחה החדשה, לחם תנופה שתיים שמביאים למקדש, והיא מתרת החדש להביא ממנו מנחות למקדש. וביום זה מתחילה עונת הביכורים, שכל אחד לוקח מראשית כל פרי אדמתו, משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, שם אותם בטנא ומביאים בית ה'. ולקח הכוהן הטנא מידו והניחו לפני מזבח ה' אלקים.

עצרת - קראוהו חכמים, לפי שעיקר עניינו של חג זה שהוא שמיני שאחר שבעת ימי חג המצות וקשור עמהם; המשכם הוא וסיומם. ימי הספירה שביניהם אינם

מפסיקים, שהם כחולו של מועד שאינו מפסיק בין חג ראשון לאחרון. נמצא, שיום זה הוא כשמיני עצרת שלאחר החג, ולכן קראוהו על שמו, עצרת. כלומר, עצרת של פסח.

קריאת התורה בחג השבועות

בחג השבועות קוראים בתורה בסדר יתרו, מ'בחודש השלישי' וגו' עד סוף הסדרה, וזה מעניינו של יום, שהוא יום מתן תורתנו. ועשרת הדיברות קוראים ב'טעם עליון'.

המפטיר קורא בפרשת פנחס - 'וביום הביכורים', ומפטירים בנביא ביחזקאל במעשי מרכבה, על שם שנגלה הקדוש ברוך הוא בהר סיני בריבוא רבבות אלפי שנאן. ונהגו לקרוא למפטיר את הגדול והחכם שבמקום. ובחז"ל קוראים ביום השני 'כל הבכורי' (שבסדרה) עד סוף הסדרה, מפטיר 'וביום הביכורים', ובנביא - בחבקוק (ב-ג), מן 'וה' בהיכל קודשו' עד 'למנצח בנגינות'.

לפני קריאת התורה, אחרי שקראו את הכוהן לעלות לתורה, ולפני שברך, אומרים בקהילות אשכנז 'אקדמות' בניגון המקובל, והוא שבח גדול ועצום לבורא עולם ולעם ישראל שקיבלו התורה, ורוב הטוב הצפון להם ממנה לעתיד לבוא.

ובקהילות הספרדים נהגו, שעם פתיחת ההיכל וקודם שמוציאים ספרי תורה, אומרים נוסח 'כתובת נישואין' שבין שני 'בני הזוג', והם כנסת ישראל והתורה.

ונוהגין בכל המקומות לומר בסוף, אחר חזרת התפילה, 'אזהרות', העשויות על מניין המצוות, וכל מקום ומקום לפי מנהגו (טור, או"ח תצד).

קוראים במגילת רות בחג השבועות, שהוא זמן מתן תורה, כדי ללמוד שלא ניתנה תורה אלא על ידי ייסורים ועוני, כמו שהיה לרות כשנתגיירה. ולפי שיטת הגר"א, יש לקרוא במגילה כשרה כתובה על קלף ולברך על קריאתה שתי ברכות: 'על מקרא מגילה' ו'שהחיינו'. ובחוץ לארץ קוראים מגילת רות ביום השני של החג.

ויש קהילות שלא נהגו לקרוא כלל מגילת רות בחג השבועות בבית הכנסת, אלא כל אחד ואחד לומדה לעצמו בביתו, או בבית הכנסת שלא בשעת תפילה.

בחג השבועות מקריבים קרבן מיוחד בבית המקדש: שתי הלחם. קרבן זה מובא בסוף ימי ספירת העומר, ואחריו מותר להביא לבית המקדש קרבנות מתבואת השנה החדשה. ספר החינוך מתאר את הקרבן הזה.

ספר החינוך שז: קרבן מנחה חדשה בעצרת

המצווה בכללה -

להקריב ביום חג השבועות לחם חמץ מן החיטה החדשה, וזה נקרא בכתוב 'מנחה חדשה', והן שתי כיכרות, כמו שכתוב 'ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתיים, שני עשרונים'. והעניין היה כן: שהיו מביאים שלוש סאים חיטים חדשות ועושים מהן שתי חלות, ואורך כל חלה שבעה טפחים, ורוחבה ארבעה, וגובהה ארבע אצבעות, ומרובעות היו... ואופים אותם מערב יום טוב. ולמחר אחר הנפתן היו נאכלות לכוהנים כל אותן יום וחצי הלילה. ואותה מנחה היא ראשונה לכל המנחות הבאות מן החיטים.

ומקריבים עם הלחם: שבעה כבשים תמימים ופר בן בקר אחד ואילים שניים - לעולה; ושעיר לחטאת, ושני כבשים לשלמים. ואלו הם הקרבנות האמורים בחומש הפקודים (= במדבר). כל זה היה קרב עם הלחם, מלבד קרבן מוסף היום, שהוא שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים לעולה, ושעיר עזים לחטאת. ואלו הם הקרבנות האמורים בספר ויקרא.

ביכורים

הרב ש' מן ההר

המצווה בכללה

מצוות עשה להביא למקדש מראשית פרי האדמה, שנאמר: 'ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך' (שמות כג, יט). והם ניתנים לכוהן לאחר שהונחו בעזרה.

מלבד מצוות ההבאה למקדש והנתינה לכוהן, יש מצווה נוספת - מצוות 'מקרא ביכורים' - לקרוא פסוקים בעת ההבאה למקדש, וזה לשונם (דברים כו, ג-יב): הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו... ארמי אובד אבי וירד מצריימה, ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב. וירעו אותנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבודה קשה. ונצעק אל ה' אלקי אבותינו, וישמע ה' את קולנו, וירא את עוונותינו ואת עמלנו ואת לחצנו. ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול, ובאותות ובמופתים. ויביאנו אל המקום הזה, ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'.

היום אין מצוות ביכורים נוהגת, מכיוון שנאמר 'והניחו לפני מזבח ה' אלקיך' (דברים כו, ד): כל זמן שיש מזבח - יש ביכורים. בטל המזבח - בטלו הביכורים.

ממה מביאים ביכורים?

לא מכל מקום מביאים ביכורים אלא מארץ ישראל בלבד. ולא מכל מקום בה אלא מ'ארץ זבת חלב ודבש', להוציא עבר הירדן שאינה 'ארץ זבת חלב ודבש'. אבל מדברי חכמים חייבים להביא גם משם. אין מביאים ביכורים אלא משבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ, והם: חיטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמרים (דבש). אין מביאים ביכורים אלא מן המובחר, לכן אין מביאים מתמרים שבהרים, ולא מפירות שבעמקים, ולא מזיתי שמן שאינם מובחרים. מכל אזור מביאים את הפירות הגדלים בו יפה. אפשר להביא פירות מיובשים. יושבי סביבות ירושלים מביאים פירות לחים, והרחוקים ממנה - פירות יבשים.

אין מביאים ביכורים ממשקאות, שנאמר 'פרי האדמה', ומשקה אינו פרי האדמה. אבל שמן ויין מותר להביא, שפריים עומד לכך.

סדר הפרשה וזמנה

יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה, אשכול שביכר, רימון שביכר, קושרו בגמי (מין עשב) ואומר: 'הרי אלו ביכורים'.

אין לביכורים שיעור מן התורה, אבל חכמים קבעו אחד משישים. הפרשת ביכורים קודמת להפרשת תרומה, והביכורים עצמם פטורים מתרומות ומעשרות. אין מביאים ביכורים לפני חג השבועות, ואם הביא - אין מקבלים ממנו אלא יהיו מונחים עד אחרי העצרת (שבועות). וכן אין להביא ביכורים אחרי חנוכה, שנאמר 'אשר תביא מארצך', ודרשו: כל זמן שמצויים בשדך, כלומר - עד חנוכה.

סדר הבאת הביכורים

כל המביא ביכורים חייב להביאם בכלי, שנאמר: 'ושמת בטנא'. מצווה מן המובחר להביא בשבעה כלים, כל מין בכלי מיוחד. אבל אם הביאם בכלי אחד - יצא ידי חובתו. בכלי אחד - לא יערב בו את הפירות אלא יניחם כסדר: שעורים למטה, חיטים על גביהן, עליהן זיתים, ותמרים על גביהם, מעל התמרים - רימונים, ועליהם תאנים, וענבים למעלה מכולם. ועלים חוצצים בין מין למין.

העשירים מביאים בכלי כסף וזהב, והעניים מביאים בסלי נצרים. כלי המתכת מוחזרים לבעליהם, וכלי הנצרים ניתנים לכוהנים. כשהיו מביאים את הביכורים, היו מביאים בידיהם ובצדי הסלים - תורים ובני יונה. אותם שבסלים קרבים כעולות, ואלו שבידיהם ניתנים לכוהנים. ומקשטים את הסלים בענפים ובצמחים.

כיצד היו מעלים את הביכורים?

כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד כדי שלא יעלו יחידים, שנאמר: "ברוב עם הדרת מלך". ובאים ולנים ברחובה של עיר.

ובשחר, הממונה אומר: "קומו ונעלה ציון אל ה' אלקינו". והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב, ועטרה של זית בראשו, להודיע שהביכורים משבעת המינים. והחליל מכה לפניהם עד שמגיעים קרוב לירושלים. והם הולכים בכל הדרך וקוראים: "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך". ולא היו מהלכים ביום אלא שני חלקי היום בלבד, ובערב לא היו הולכים. הגיעו קרוב לירושלים - שלחו לפניהם שלוחים להודיע לאנשי ירושלים. והפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם מירושלים, לפי הבאים הם יוצאים: אם באו אנשים הרבה - יוצאים לקראתם רבים, ואם מעט - יוצאים לקראתם מעט.

ומשנכנסו לשערי ירושלים אומרים: "עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים". כל בעלי אומנויות עומדים מפניהם ושואלים בשלומם: "אחינו, אנשי מקום פלוני, בואכם לשלום". והם מהלכים בתוך ירושלים, והחליל מכה לפניהם, עד שהם מגיעים להר הבית.

כל הדרך יכול ליתן את סלו לעבדו ולקרובו. משהגיעו להר הבית, נוטל כל אחד סלו על כתפו, ואפילו הוא מלך גדול בישראל, ואומרים: "הללויה הללו אל בקודשו" וכו' עד "כל הנשמה תהלל י-ה". והם מהלכים בהר הבית וקוראים עד שמגיעים לעזרה. משנכנס לעזרה והסל על כתפו, אומר מקרא ביכורים מ"הגדתי היום", עד "ארמי אובד אבי".

מוריד הסל מכתפו ואוחזו בשפתיו, והכוהן מניח ידו תחת הסל, ומניף הסל ואומר מ"ארמי אובד אבי" עד סוף הפרשה, ומניחו בצד המזבח בקרן דרומית מערבית ויוצא. מלבד הביכורים חייבים להקריב גם קרבן שלמים. לאחר שהביא ביכוריו והקריב שלמיו, לא ייצא מירושלים באותו יום אלא ילון בה, ולמחרת יחזור למקומו, שנאמר "ופנית בבוקר והלכת לאוהליך" (דברים טז, ז). אחר שהונחו בעזרה, מותרים הכוהנים באכילת הביכורים, ואנשי המשמר מחלקים אותם ביניהם.